

ТИЈАНА ЈОВАНОВИЋ-ЧЕШКА
Историјски музеј Србије, Београд

ОСВРТ НА ИЗЛОЖБУ ИСТОРИЈСКОГ МУЗЕЈА СРБИЈЕ: БРАНА МИРКОВИЋ – СЛИКЕ ИЗ ЛОГОРА

У организацији Историјског музеја Србије, у Конаку кнеза Милоша у Топидеру отворена је 8. 10. 1996. године изложба под називом "Брана Мирковић – слике из логора". Изложени материјал представља део ликовног фонда, збирке предмета из заробљеничких и концентрационих логора, периода Другог светског рата, која се чува у Историјском музеју Србије. Део материјала који припада овој збирци, а који је заступљен овом изложбом, већ је био представљен широј јавности и приказан на изложби под називом "Концентрациони и заробљенички логори – насиље и отпор"¹, али са другачијим амбицијама и знатном разликом у концепцији и приступу материјалу, како у погледу обима изложбе, тако и у погледу разнородности приказаног материјала.

Изложба припада типу мањих тематских изложби, које су свакодневна пракса музејских поставки код нас, али се она својом концепцијом свакако издваја из досадашње музеолошке праксе Историјског музеја Србије.

Значајан део Збирке из заробљеничких и концентрационих логора, још увек није на адекватан начин обрађен, публикован, па ни приказан, те ова изложба "Брана Мирковић – слике из логора", представља наставак рада на обради и афирмацији Бране Мирковића, академског сликара из Београда, који је у логору Офлаг VI Ц у Оснабрику у Немачкој, као заробљеник, остварио изузетна уметничка дела.

На тему логора из Другог светског рата било је организовано више изложби, међу којима је свакако највише одјека имала већ поменута. Било да се радило о стриктно одређеним тематским изложбама везаним за логоре, било да су логорске теме третиране у склопу сагледавања општих збивања и специфичних услова, Другог светског рата, све су оне у концепцији и презентацији биле другачије организоване од слика из логора Бране Мирковића.

Док је у свим претходним поставкама ликовни материјал био представљен у комбинацији са најразноврснијим предметима и материјалима сачуваним из логора (дневницима, белешкама, фотографијама, одећом и

---

¹ Изложба "Концентрациони логори – насиље и отпор" такође је била организована од стране Историјског музеја Србије 1977. године и била је приказана не само широм СФРЈ, већ и у бројним градовима у иностранству: Москви, Братислави, Прагу, Познању, Берлину.

предметима из свакодневне употребе, које су заробљеници користили или још чешће сами израђивали), као равноправан, или као пратећи музејски материјал, који је осликавао прилике у којима су настајали други документарни материјали, који су сачињавали главни "носећи" део поставке и на којима је био акценат и жижа интересовања, како аутора изложби, тако и посетилаца.

Уколико су се поставке и односиле на искључиво ликовну презентацију, увек је у питању био тип групне поставке, заједничке презентације више аутора у којој се појединац као индивидуа својом ликовношћу и талентом у потпуности губио у историјској подлози и логорској конотацији приказаног.

С обзиром на услове у којима су настајала уметничка дела (у овом случају реч је искључиво о ликовним делима), несташици папира, боје, сликарског прибора, отежани и депримирајући услови стварања, ова дела су најчешће посматрана као оригиналан документаран материјал, при чему се није инсистирало на већој уметничкој вредности оваквих радова, чак и када је она била неоспорна. Акценат интересовања никада није био на њиховој ликовности. За разлику од досадашњег третмана ликовних радова, на овој изложби ликовна дела су први пут искључиви и једини преносиоци информација (неизбежно, не само ликовних)² и порука гледаоцу, што указује на особен и нови приступ ово материјалу.

Овакав приступ ликовним радовима је и непосредан повод настанка овог приказа изложбе, коме је у основи намера да укаже на неке новине и да формира неке нове тезе музејских презентација. Да укаже на будуће правце развоја и усмеравања стратегије дугорочног развоја Историјског музеја, које се односе на организовање тематских изложби, као једног облика разраде и проширења конкретних делова сталних поставки (њихових историјских периода), које овај Музеј због недостатка изложбеног простора није у стању да реализује.

Изложба "Брана Мирковић – слике из логора" има у основи сликарство везано за логор и третира логорске теме (изглед логорских барака, логорског дворишта, портрете заробљеника, заробљеници у најразличитијим животним ситуацијама), али има нешто савременији израз у поставци. Изложбом је представљено деведесет седам радова, цртежа, акварела, уља, насталих у логору Офлаг VI Ц у Оснабрику у Немачкој, за време Другог светског рата. Највећи број приказаних радова је из фонда Историјског музеја Србије, део је уступила породица Мирковић, док је мањи број радова позајмљен из Народног музеја и Музеја позоришне уметности Србије. Ли-

² Чак и уколико занемаримо тематски диктиране поуке које радови прослеђују, с обзиром да већина изложених радова насталих у логору, на себи носе оригиналне печате логорске цензуре, који су на неким радовима отиснути на полеђини листа, а неки су видљиви са предње стране у доњем углу листа, једноставно је немогуће занемарити документарну конотацију, чак и када ови радови покушају да се третирају искључиво као ликовна дела. Такође радови носе и низ пратећих информација о времену и месту настанка дела, о душевном стању аутора, о његовим уметничким способностима, о могућности и ограничењу стварања у логорима, о моралном стању заробљеника, о ликовној оријентацији аутора и сл.

ковни радови пропраћени су искључиво легендама које се односе на назив дела, док је изостала шира легенда која би давала податке о логору и времену у коме су радови настали. Овако постављени ликовни радови једино су и могли да избију у први план изложбе и да не буду доведени у подређену улогу уобичајеном историјском подлогом, која је у случају логора Другог светског рата, сама по себи изузетно јака.

Изложба је била постављена у доњем холу Конака кнеза Милоша у Топчидеру, при чему је ходна линија пратила зидове хола, уз које су били постављени панои опремљени сликама. Треба напоменути да је изложба организована уз минимална средства, што се одразило на скромност опреме, те је сама поставка уметничких радова остала крајње неупадљива, и може се

*Заробљеник са смеђом шаиком
Инв. бр. 1-6428*

*Заробљеник са седом косом
Инв. бр. 1-6431*

рећи чак и помало занемарена, што ипак није битније утицало на прихватање порука и информација које је ова изложба преносила посетиоцима.

Хронологија је у поставци свесно занемарена, с обзиром да су дела настала у кратком временском интервалу од две године, од 1941-1943. год., и замењена тематском експозицијом у којој се смењују теме логорског окружења, свакодневних активности (заробљеник чита, крпи чарапе, свира гитару), у којима се преплићу живот и смрт (заробљеник на одру) не само у виду неумитног циклуса кретања и битисања, већ у виду одраза духа времена и места, конкретног заробљеничког окружења у контексту Другог светског рата. Ове животне теме ритмично су уравнотежене, компонова-

њем дела у логичне целине и раздвојене портретима заробљеника. Они конкретно и врло директно показују и који су то људи приказани у одређеним околностима. То нису безимени ликови, незнани јунаци, већ одређени, стварни, живи људи, који имају лица, чинове, осећања и породице које их чекају код куће. Радови су хармонично и естетски изложени и допуњени кратким информативним легендама које сажето упућују на ликове и одређену тематику.

Оваква концепција, као и нови прилаз логорској проблематици, није изменила и замаглила суштину у оцени догађаја – изложбе, али је проширила сагледавање теме и упутила на свестраније сагледавање садржаја, на једног конкретног, мало познатог сликара.

Заробљеник
Инв. бр. 1-6423

Душан Влајић за обедом
Инв. бр. 1-6374 (Припрема за штампу
- Ђорђевић Бране Мирковића)

ва изложба би требала да буде прва у низу монографских изложби посвећених појединим сликарским личностима, чија се дела чувају у збиркама Историјског музеја Србије, а која из различитих разлога нису довољно и на прави начин атрактивна за друге музејске утанове. Било да су у питању професионални сликари или аматери (познато је да су у логорима Другог светског рата сликали и бројни аматери или припадници сродних професија, архитекте, сценографи, грађевинари и сл.), ове личности су оставиле оригинална и документарна дела (некада боља, некада лошија у уметничком погледу), али најчешће непроцењива у погледу своје документарне вредности, бар када су у питању материјали из логора.

Избор аутентичних радова из логора управо је и главни повод због кога је Историјски музеј Србије организовао овакву уметничку изложбу, јер је неопходно напоменути да је то у случају Бране Мирковића било и одлучујуће. Наравно захваљујући његовом таленту и околностима под којима су остварена ова дела. Такође треба нагласити да је у случају овог уметника овакав избор дела био могућ јер се циклус радова из заробљеништва Бране Мирковића може сматрати најблаже речено есенцијом његовог стваралаштва као уметника уопште. Дела настала у логору на неки несвакидашњи начин, антиципирају целокупан уметнички пут Бране Мирковића, те га као уметника представљају у правом светлу, као достојна замена његове уметничке ретроспективе.

У току свог стваралаштва он је истовремено примењивао неколико различитих сликарских рукописа који се сви крећу у оквирима реалистичког сликарства, али који се међусобно веома разликују, тако да слабији познаваоци његових радова не би претпостављали да их је сликала иста рука. Интересантно је да су му сви ови ликовни поступци готово подједнако одговарали и да је веома тешко дати суд о томе који од њих има највећу уметничку вредност. Сви ови рукописи заступљени су на приказаним радовима из логора и управо је ова специфичност Бране Мирковића као сликара и омогућила његово представљање искључиво логорским радовима, што би у случају било ког другог уметника свакако било мало могуће. Историјски музеј Србије у својој ликовној збирци поседује и друге радове Бране Мирковића, из каснијег периода његовог стваралаштва, али су они свесно изостављени, јер права и потпуна ретроспективна³ изложба овог уметника није била могућа.

Иако је изложба у основи музејског плана у прво време претендовала да остане бар делимично у оквиру досадашње музејске праксе, тј. да се њоме обележи педесетогодишњица ослобођења злогласних концентрационих и заробљеничких логора и победа над фашизмом, јер је била планирана за 1995. год., али је из техничких разлога пренета у 1996. год., она је изгубила јубиларни карактер, али је изложба задржала своју основну мисао да се путем приказа радова из логора на посебан начин прикаже и представи сликар, Брана Мирковић.

У оквиру повремених тематских поставки музеја читавају се различите активности музејског живота, што је нарочито изражено управо овом изложбом, јер је њен основни циље, дубоко сакривен евоцирањем сећања на преживљене логорске дане, логорски материјал и ликовно стваралаштво у логорима, остао у основи у оквиру просветно-образовног програма и просвећивања млађих генерација, објављивањем по први пут, информација о конкретном уметнику, Брани Мирковићу.

---

³ Радови који се чувају у Историјском музеју Србије, који се налазе у власништву породице Мирковић и остали који се налазе у власништву других приватних лица и о којима постоји документација или сачуване фотографије, нису били довољни да се на прави начин представи у потпуности целокупно животно дело Бране Мирковића. Такође треба истаћи и да ретроспектива тог типа далеко надилази и домен рада, а и интересовања која би Историјски музеј требало да понуди јавности.

Овај основни циљ изложбе је остварен, и поред тога што су ови ликовни радови опет довели, бар делимично, у подређен положај Брану Мирковића и то не само историјском основом, у оквиру које су дела настала, (и због које се чувају у Историјском музеју Србије), већ и јачином емоција које изазивају код посетилаца, што се изложби није могло замерити као нешто посебно негативно, у смислу промашене теме. Овакав редослед запажања и прихватања информација показао је да је оригиналан логорски материјал, по ко зна који пут понудио само изузетно богат ниво сазнања из различитих области, те и успоставио добар контакт са публиком, чија је повратна реакција дала низ нових информација о портретисаним личностима, које Историјски музеј Србије до сада није поседовао. Такође су уследили и поклони Музеју, који ће употпунити збирку којој ови радови припадају.

Реакција најшире публике на ову изложбу била је веома повољна, те је она испунила сва очекивања аутора изложбе, да ће организовањем овакве изложбе проширити могућности обраде, проучавања и прикупљања одређених садржаја. У планирању овакве изложбе није се одступило од плана општег развоја Музеја, који подразумева научну и стручну дораду појединих делова збирки (у овом случају збирке заробљеника), јер ће се детаљнијим истраживањима (чији је резултат и ова изложба), само обогатити већ стечена знања и градиво из одређене области.

Свакако је да оваква врста истраживања неће увек моћи да буде искоришћена у оквиру реализације сталне поставке Историјског музеја Србије, што и није била амбиција приређивача, већ да оствари шири концепцијски приступ у коме је Историјски музеј дужан да поједине уметнике за које сматра да је надлежан и одговоран афирмише, на свој особен начин, у границама свог делокруга рада. На први поглед изложба је представљена најшире гледано као део континуитета уметничког стварања у специфичним (пре свега ратним, а по том условима заробљеништва) условима, што се може посматрати као најповршнија оцена приказаног, али у сваком случају као део информација, које изложба прослеђује гледаоцу, које се односе и на такву оцену приказаног. Битно је да је свако од посетилаца примио део информација које су биле у трансферу, наравно свако је примио најјаче управо онај део за који је и сам био највише заинтересован. С обзиром на мноштво и разноврсност порука које су биле у оптицају, није било сувише важно ко се за коју информацију одлучио, при чему су ликовни радови изванредно обавили функцију, преносиоца порука. Доказавши да сваки експонат садржи низ особености које се посматрају и вреднују и носе низ информација, које о њему говоре на најразличитије начине, што омогућава њихово неисцрпно коришћење и уклапање у различите теме и истицање оне вредности, коју опредељује тема изложбе, у овом случају ликовни израз.

У оквиру овакве концепције изложбе, дешава се управо супротно од уобичајене праксе да ликовна дела обогаћују и дају ново и јасније тумачење одређених историјских збивања и епоха. Овде је историјски оквир настанка ових радова у логору у периоду Другог светског рата, омогућио, кроз изложен музејски материјал, проучавање и стицање знања из ликовне културе, о једном уметнику, износећи на видело низ интересантних и пре свега вредних, не само биографских, већ и уметничких података о њему, који би свакако, да није ове изложбе, остали непознати широј јавности.

Мислимо да је рад на тематским изложбама, организованим из наведених разлога, веома значајан и да му је потребно прићи са изузетно великом ангажованости и одговорношћу. Резултати су драгоцени у погледу откривања и евидентирања, као и сакупљања нових материјала, до сада непознатих и нерегистрованих.

Овакав пројекат није угрозио интерес Музеја, нити је смањио интерес посетилаца, те је циљ изложбе у потпуности постигнут. Ова изложба је чисто уметнички одраз осавремењивања и ширења концепције Историјског музеја Србије, те одређује и најављује један шири делокруг његовог рада и функционисања, за сад само у домену развоја и изучавања дела која се односе на ликовну збирку. Овакве концепције изложби допуњују савремена схватања поставки историјских музеја, наравно искључиво када су у питању тематске изложбе, које представљају продужено и проширено третирање ширих и важних историјских периода (у овом случају Другог светског рата), који ће бити незаобилазни у сталној поставци једног историјског музеја.

Сигурно је да ће овакав концепцијски приступ савременој музеолошкој пракси историјских музеја, вероватно изазвати и одређене полемике и могућа су и размимоилажења у гледиштима, пре но у приступима излагања (који су овде у потпуности испоштовали ликовни приступ уметничким делима).

Материјал је аутентичан, иако ограничен на једног аутора, и одређен период, и без обзира на категорију материјала који се излаже, прека је потреба да овакве изложбе мењају и трансформишу идентитет Историјског музеја Србије, као музеја комплексног типа, чије су изложбе до сада имале најчешћи повод да промовишу годишњице одређених историјских догађаја или личности.

Савременој концепцији историјског музеја, у којој уз помоћ најразнороднијих материјала коришћених у историјском контексту, приказује развој народа, региона, градова, и догађаја, ова изложба придодaje и осветљава и афирмацију неких уметничких личности, са искључиво уметничког становишта (а које су на свој особен начин утицале на очување и неговање наших традиција и историјске истине нашег народа), када те личности због било којих других разлога не обрађују и промовишу уметнички или било који други специјализовани музеји, без обзира на период који третирају.

Специјализованост и затвореност институције у том смислу се надилази и како метод рада и у њега се уводи нова димензија промовисања људи и личности инетерсантних као твораца одређених трајних вредности које се чувају у Историјском музеју Србије.

Иако је извор информација у овом случају строго диригован и везан за логоре, ова излоба веома јасно и снажно покреће афирмацију Бране Мирковића. Изложба није била само пуко приказивање и упознавање са уметником, већ и нека врста његове симболичне рехабилитације у смислу стицања одређених информација о њему, које се односе на његове касније уметничке активности, које овом изложбом нису обухваћене.

Сви пропагандни и едукативни материјали (изложбу је пратио плакат и илустровани каталог), су сагласни са основним циљем исложбе, као и концепцијом и садржајем, и као и изложба у целини финансирани су од стране Министарства за културу Републике Србије.